

УДК 111.84

Ковальчук Н. Д.,*доктор філософських наук, професор Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМА ДОБРА І ЗЛА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті проблема добра та зла в контексті глобалізації аналізується крізь призму кардинальних змін між добром і злом, які відбулися у XX та на поч. XXI ст. та розкривається суть кореляції між добром та злом у контексті сьогодення.

Ключові слова: добро, зло, банальне зло, кореляція добра та зла, глобалізація.

Ковальчук Н. Д. Проблема добра и зла в контексте глобализации

В статье проблема добра и зла в контексте глобализации анализируется сквозь призму кардинальных изменений между добром и злом, которые происходили в XX и в начале XXI в. и раскрывается сущность корреляции между добром и злом в контексте сегодняшнего дня.

Ключевые слова: добро, зло, банальное зло, корреляция добра и зла, глобализация.

Kovalchuk N. D. Problem of good and evil in the context of globalization

In this article the problem of goodness and evil in the context of globalization is analyzed though the prism of fundamental changes which took place in XX and in the beginning of XXI century and the essence of correlation between evil and goodness is shown.

Keywords: goodness, evil, banal evil, correlation of evil and goodness, globalization.

Кінець тисячоліття стимулює людство до підведення підсумків його попередньої історії. Вражаючі досягнення науково-технічної революції, особливо в розвинутих країнах, за виразом В. Гейзенберга, є тільки засобами для того, щоб зробити пекло більш комфортним для проживання. Вчений зайняв таку позицію тому, що

людина з допомогою техніки вирішує проблеми, які постають у результаті її діяльності. З-посеред цих проблем на перший план виходить глобальна проблема антропологічної кризи. В контексті глобалізації антропологічна криза виникає через негативні наслідки дії людини на природу, соціум і культуру. Подолання антропологічної кризи пов'язано передусім із фундаментальними проблемами моралі, які є ключовими при подоланні антропологічної кризи та при формуванні кожної людської особистості, а саме – з проблемою добра та зла. Крім того, ХХ ст. виявило зростання абсолютної природи зла в планетарному масштабі й по-новому поставило проблему кореляції добра та зла в людському соціумі. Саме цими обставинами зумовлена актуальність обраної теми.

Метою статті є аналіз кореляції добра та зла в суспільстві в контексті глобалізації та значення цієї проблеми для формування особистості. Для досягнення цієї мети необхідним є вирішення наступних завдань: 1) виявити кардинальні зміни кореляції добра та зла в сучасному світі; 2) розкрити сутність банального зла та його вплив на світову ситуацію; 3) розглянути проблему кореляції добра та зла в контексті глобалізації.

Відомий італійський культуролог Р. Гвардіні писав про “дикість”, яка відобразила відчуття кризи людської цивілізації третього тисячоліття, наступними словами: “...дикість в її первинній формі переможена: оточуюча природа підкорилася нам. Знову вона з'являється всередині самої культури, а стихія її – те ж саме, що перемогло первинну дикість: сама влада. В цій новій дикості відкриваються старі безодні первинних часів. Всепоглинаючі на своєму шляху джунглі стрімко розростаються. Усі чудовиська, усі жахи п'їтьми біля нас. Людина знову стає обличчям до хаосу і це тим страшніше, що більшість нічого не помічає: усюди працюють машини, заклади функціонують, науково освічені люди говорять без зупинки” [3, с. 115]. Ці жахаючі обставини існування сучасної людської цивілізації доповнюються тим, що змінилося уявлення про відносність зла, що існувало у всіх етичних системах попередніх цивілізацій: починаючи від міфологічних вірувань і світових релігій до постмодерної цивілізації проголошувалася концепція відносності добра та зла. Зло вважалося відносним феноменом: воно асоціювалося з добром, не мало самодостатньої суті та виникало там, де було недостатньо добра.

Сучасна історія кардинально змінила уявлення людства про кореляцію добра та зла. Загроза ядерного самознищення людства, домінування в цивілізації ХХ ст. демонічних сил тоталітаризму, фашизму та технократії розкрило потужні можливості абсолютно-го зла. Вперше в історії людина опинилася в ситуації, в якій вона не може обирати між добром ті злом, а тільки між більшим чи меншим злом на свою відповідальність. Внаслідок цих обставин їй знову слід вирішувати, що для неї значить бути порядною та моральною. Як пише з цього приводу Л. М. Баткін, “Моральність народжується в момент вибору під особисту відповідальність, а не як результат накладання готової парадигми. В політиці, в історії найбільш відповідальною моральною проблемою стає визначення людською цивілізацією III тисячоліття індивідуальних кордонів цієї відповідальності” [2, с. 113].

Доповнюючи образ зла в ХХ ст., необхідно зупинитися на аналізі ще одного виду зла, достатньо поширеного в сучасному світі, – т. зв. банального зла. Цей термін увійшов у науковий обіг після появи в 1963 р. книги видатного представника політичної філософії Ганни Арендт “Ейхман у Єрусалимі. Звіт про банальність зла”. В своєму творі дослідниця поставила питання про суть людської жорстокості в її масовому, буденному прояві. Простежуючи психологію нацистського ката Ейхмана, Г. Арендт зауважує: “Ейхман не був Макбетом і ніщо не могло б бути дальшим від його намірів, ніж прагнення разом із Річардом “утвердитися в лиходійстві”. Він просто ніколи не усвідомлював, що робить. Саме цей брак уяви і дозволив зрештою Ейхманові зіграти свою фатальну роль” [1, с. 287].

Ідея банального зла достатньо поширилася в сучасному світі. Парадоксально, що більшість цього зла твориться людьми без уяви, без совісті, без особливої ненависті. Мотиви банального зла приховані в бажанні духовного сну людей, які є пристосуванцями в соціумі й не бажають боротися за висові моральні ідеали. Таким чином, банальне зло вписується в палітру людиноненависницьких ідей ХХ ст., адже для виконання цих ідей потрібні певні люди.

Актуальною як для ХХ, так і для початку ХХІ ст. є проблема кореляції добра та зла, що зводиться до одного питання: “Як бути в разі, коли добру загрожує зло?” Тоталітарна ідеологія Радянського Союзу проголошувала в цьому випадку незаперечну формулу: “Добро повинне бути з кулаками”. З погляду логічної абстракції ця формула виглядає незаперечною, бо зло нам завжди уявляється

з кулаком. Але для розв’язання цієї проблеми потрібні глибокі розгорнуті міркування, які базуються на досвіді актуальних ситуацій протидії добра та зла. Такі міркування втілилися в романі М. Булгакова “Майстер та Маргарита”.

В своїх роздумах великий письменник заперечує силову боротьбу добра та зла та проголошує тезу, що справжнє добро завжди запізнюється на зустріч зі злом. Так, наприклад, Левій Матвій намагається позбавити свого вчителя Ісшу ганебної страти через розп’яття та Голгофі. Він згадує, що скорботний шлях на Голгофу проходив повз хлібну лавку і біжить до неї, щоб украсти ножа. Але не встигає вчасно повернутися до місця страти. Сирійська алла оточує Голгофу. Левій Матвій спостерігає за розп’яттям Ісуса Христа і звертається до Бога: “Ти, чорний Бог, чому я запізнився?” Аналогічно Маргарита запевняє Майстра зачекати її півгодини, доки вона впорядкує свої хатні справи, щоб повернутися до нього назавжди. Але Маргарита запізнюється на декілька хвилин: Майстра арештовують до її появи. Так добро запізнюється на зустріч зі злом, тому що в безпосередньо прямому контакті зі злом добро може втратити свою особливу чистоту.

М. Булгаков у романі підкреслює особливості дії добра на зло, в якій зло переборюється добром, наприклад, у зображенні балу сатани. Там з’являється постать Фріди, яка задушила хустинкою свою позашлюбну дитину – й ця хустинка стає її карою в посмертному житті й вічним нагадуванням про злочин, який вона вчинила. Подібно до хустки Фріди діє й добро – постійним страшним нагадуванням. Повчальний сенс поданої концепції кореляції добра та зла у романі “Майстер і Маргарита” М. Булгакова полягає в тому, що неможливо людську діяльність цілком звести до боротьби, до зіткнення різних сил. Будь-яка боротьба не може бути конструктивною при вирішенні складних проблем, бо вона несе енергетичні, фінансові та моральні ліміти.

Лише у ХХ та на поч. ХХІ ст. з нагромадженням у суспільстві критичної маси тотального зла почала набувати значення нова парадигма актуальності вибору добра. За теологічною концепцією, Бог дає людині свободу вибору, яка є надзвичайно важливою для людини у виборі служіння високим ідеалам добра. Вся сучасна історія свідчить, що мало тільки бажати добра. Потрібно так вибудовувати лінію своїх вчинків та дій, щоб вони відповідали служінню добру та втіленню його в житті людини та суспільства.

Наведені загальні міркування дістали конкретне підтвердження в соціологічних дослідженнях, проведених наприкінці 80-х рр. ХХ ст. проф. В. Ф. Лефевром у США. Дослідники опитували групу корінних американців і групу мігрантів, які нещодавно залишили СРСР. Обом групам було поставлено ряд питань, основною метою яких було виявити схильність членів груп до ототожнення чи навпаки – до диференціації добра та зла. Опитувані відповідали на питання: 1. Чи повинен лікар приховувати від хворого діагноз смертельної хвороби, щоб зменшити його страждання? 2. Чи слід карати злочинця суворіше, ніж того вимагає закон, з превентивною метою? 3. Чи слід брехати в суді, щоб урятувати невинну людину? 4. Чи слід підказувати другові на іспитах? Показово, що мігранти з СРСР, на відміну від корінних американців, відповідали ствердно на поставлені питання [4, с. 38 – 39] – о, свято сучасного морального релятивізму та подвійних критеріїв! Цим вони засвідчили свою психологічну готовність до поєднання й ототожнення добра і зла.

Висновки. Таким чином, ХХ ст. ввело кардинальні зміни у глобальну кореляцію добра та зла, бо вперше в історії людства виникла пандемія зла. Ця трагічна обставина сучасного життя підсилюється тотальним поширенням банального зла. В цих умовах надзвичайно важливою є проблема пошуку розв'язання проблем конфронтації добра та зла несиловими засобами.

Список використаної літератури та джерел:

1. Arendt H. Eichmann in Jerusalem. A Report of the Banality of Evil. / H. Arendt. – N. Y., ect., 1976.
2. Баткин Л. М. Макьявели: опыт и умозрение / Л. М. Баткин. – Вопросы философии. – 1977. – №17.
3. Гвардини Р. Конец нового времени. / Р. Гвардини. – Вопросы философии. – 1990. – №4.
4. Шрейдер Ю. А. Человеческая и две системы этического сознания. / Ю.А. Шрейдер. – Вопросы философии. – 1990. – №7.